

Zeitschrift:	Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum
Herausgeber:	Litteris Conradi Orellii et Soc.
Band:	- (1751)
Heft:	21
Artikel:	Commentatio epistolica de Samosatenianis neotericis : in I. articulo August. confess. memoratis ac damnatis
Autor:	Kislingius, J. Rudolphus
DOI:	https://doi.org/10.5169/seals-394691

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 24.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Commentatio Epistolica
de
SAMOSATENIANIS NEOTERICIS
in I. Articulo *AUGUST. CONFESS.*
memoratis ac damnatis.

VIRO
Plurimum Reverendo ac Doctissimo
JO. JACOBO BREITINGERO
S. P. D.
JO. RUDOLPHUS KISLINGIUS,
D. & P. P. Lipstens.

MUltum voluptatis nec non utilitatis ex
Tuo, Vir Excellentissime! quod per
aliquot annos Tecum alui litterarum
commercio ad me promanavit, praeser-
tim, quum illud ita hactenus inter nos fuerit tra-
ctatum, ut de rebus potissimum litterariis mutua
instituerentur colloquia. Proposita nuper admo-
dum a Te erat mihi quæstio; quid de Hæreticis,
eisdemque Samosatenis Neotericis in Articulo primo
Augustanæ Confessionis damnatis atque proscriptis

sentiam? Quinam illi sint, qui acu quidem tanguntur, sed non disertis verbis producuntur in scenam? Rem itaque serium sub examen vocavi, & Tibi proxime exposui, quid de his hominum quisquiliis stigmate notatis statuam. Reddisti quoque me certiorem, Te in mea acquiescere sententia, eamdemque albo adprobare calculo. Hocce Tuo suffragio meae opinioni satis amico instructus calamum abjicere possem, sed reliqua adhuc sunt quædam momenta hos homunciones tangentia, quæ studio, ac meditatione ulteriore indigent, dignaque sunt, quæ Tua opera, & cura producantur in lucem.

Operæ profecto est pretium, totum hoc, quale demumcunque æstimetur, argumentum nauci haud pendendum, denuo sub limam vocare, il. Indique ita diluere, ut nomen horum tenebrionum protrahatur e latebris, auctoritas porro laudati Articuli, ne ancipites versipellesque habeantur nostri Confessores, vindicetur curatius, & tandem aliquid commodi ad nostræ, quam pressis manibus tenemus, Confessionis Augustanæ historiam conferatur. Mittam igitur Tua, Vir Doctissime! pace, hoc eridos potum denuo sub incudem, ac meam libera fronte pronuntiabo sententiam.

Inter illos, qui in Articulo primo Aug. Confessionis de Deo, damnantur, atque a Societate Lutheranorum longius segregantur, Hæreticos, locum occupant ultimum Samosateni tam veteres, quam recentiores. En verba hujus Articuli: „, Da-
„, mnant & SAMOSATENOS, veteres & NEOTE-
„, RICOS, qui cum tantum unam personam esse con-

„ tendant , de verbo , & Spiritu Sancto astute ,
 „ impie rhetoricantrur , quod non sint personæ distinctæ ,
 „ sed quod Verbum significet verbum orale , & Spi-
 „ ritus motum in rebus creatum . „ Samosateno-
 rum veterum errores , de quibus jam nulla est
 disputatio , revocarunt recentiores nonnulli Hære-
 tici , quorum nomen non indicant Confessores ,
 sed silentii peplo illud involvunt . Nostræ itaque
 concertationis cardo in eo potissimum veritut mo-
 mento , quinam homunciones , & maleferiati San-
 ctæ Trinitatis hostes hac virgula notentur censio-
 ria . Hoc est rei caput & apex .

Plerique omnes , quos adii August . Confessio-
 nis commentatores , Balth. Mentzerus , (*) Wolfgang.
 Franzius , (**) Godofr. Hoffmannus , (***) Specili-
 us , (****) alii complures , propendent ad Neo-
 photinianos , qui appellantur Servetiani , nec non
 Sociniani . Quos excitavi homines Mich. Serveto ,
 atque Socino addictos , esse ejuratos Trinitatis hostes ,
 nec non Deitati Filii Dei , ac Spiritus Sancti tur-
 piter infenos , in vado est . Optimo certe jure di-
 cam his Antitrinitariis in hoc Articulo , nec non
 in *Apologia* (*****) Aug. Conf. & in *Formula Con-*
cordiae (******) nostri Confessores scripserunt , ut
 labem nobis temere aspersam fortiter abluerent .
 Graves omnino causas habuerunt Aug. Conf. con-

F 5 ditores

(*) Exeges. Aug. Conf. ad h. Art. p. 50.

(**) Disput. I. in Aug. Conf. ad h. Art. §. VII.

(***) Commentar. in A. C. ad h. Art. p. 24.

(****) Aug. C. Aphor. illustrat. ad h. A. p. 7.

(*****) Apolog. p. 50.

(******) Art. XII. pag. 824.

ditores suam, quam Augustissimo Imperatori Carolo V. & Patribus Imperii Romani purpuratis tradebant Confessionem, Articulo, de Deo, eoque Triuno auspicari. Demonstrandum ipsis primo erat, se in hoc Articulo maxime fundamentali recte sentire. Declarandum erat porro, se a Symbolis primitivæ Ecclesiæ Oecumenicis, totiusque Ecclesiæ sanctioris suffragio receptis, ne latum quidem recedere unguem, sed antiquam Apostolorum obtainere fidem. Tempestive tandem refutandæ, retundendæque erant calumniæ ipsis turpiter impactæ, quod falsas de Deo, ac Sanctæ Trinitatis secreto alerent opiniones. Etenim adeo infama ea religio a Luthero suo nitori restituta, ut plerique peregrini, Hispani in primis, Galli ac Itali crederent, illam ex omnibus hæresibus esse compilatam, ac deforme aliquod fidei Chaos, quin & Medusæ referre caput. Quæ quum ita sint, satis bene suæ innocentiae consuluerunt laudatissimi Confessores, hanc Hæreticorum sentinam e suis eliminantes castris. Laudem tamen, meo judicio, meretur tempestivum, quo usi sunt beati Confessores, silentium, quo sibi ab excitandis, & in medium producendis his Samosatenis recentioribus circumspete temperarunt. Latebat enim illo, quo exhibita est Aug. Confessio, tempore anguis adhuc sub herba, nec tum in proximas quasque Imperii Germanici regiones desilierat. Neque Ludovici HETZERI, neque Joannis CAMPANI errores ac libri omnibus erant noti, sed tantum privatos jam inter partes examinabantur. Eadem erat Michaëlis SERVETI ratio, cuius libri lucem nondum aspexerunt. Utinam vero eandem nunquam aspexissent! Satis

us igitur videbatur hos Hæreticos recentiores paullum ignotos præterire, & modestiam in nominibus ipsoeum excitandis adhibere, quam novos excitare motus, qui prudentia atque vigilantia adhuc sedari poterant ac supprimi. Id ipsum ex Epistolis Oecolampadii (*) & Zwinglii haud obscuro appareat, hos viros sedulo laborasse, ne *Serveti* errores in Saxoniam emanarent, & ipsis malæ causæ apud Lutheranos attraherent suspicionem. At redeo ad rem.

Quamvis autem lubens interpretibus Aug. Confessionis supra allatis subscriberem, hos Samosate nos Neotericos esse Neophotianos, Servetianos, ac Socinianos, multa tamen adsunt, quæ me ab hac sententia retinent, impedimenta. Firmiora atque certiora sunt, quæ huic persuasioni opposuerunt b. *Ern. Sal. CYPRIANUS*, & venerabilis Cancellarius *Joan. Laurent A MOSHEM*, seu si mavis *Hetric. Ab. Altwærdenus*, argumenta, quam ut a seculis sentientibus infirmari possint ac destrui. Dispiciamus has rationes suo robore nixas. Quem modo appellavi, *CYPRIANUS* (**) felicissimus historiæ Aug. Confessionis indagator ex antiquissimis, quæ in copiosissima ac ornatissima Bibliotheca Gothana adservantur, documentis circa Hæreticos in Articulo I. castigatos cum sale ac veritate observavit, neque Servetianos, neque Socinianos hoc, quo delineata, atque tradita est Confessio, temporis tractu innotuisse, intelligi-

(*) Epist. Oecolampadii & Zwinglii Lib. IV. p. 801.

(**) Historia Aug. Conf. Cap. XVII. p. 295.

telligendos itaque esse alios, qui sub persona Samosatenorum Neotericorum delituerint. Digo designat indice *Ludovicum HETZERUM*, atque *Joannem CAMPANUM*, par nobile Virorum i Diis placet. Narrat *Ludov.* *Hetzerum* Helveticum fuisse de grege Anabaptistarum hominem, seu si magis arridet, qui ob Polygamiam Constantiae ad An. MDXXIX. capite esset plexus. De Jo. vero *Campano* commemorat, illum fuisse Juliaceensem, qui Wittebergae studiis dedit operam, & in primis *Georgii Vincelii* hospitio ac familiaritate est usus. Hocce homines novarum hæresium religioni puriori nocivarum conditores fuisse illos Samosatenos Neotericos atro in excitato Articulo A. Conf. notatos carbone, documentis certissimis fultus extra omnem dubitationis aleam positum esse arbitratur. Certum est illo tempore Serveti ac Socinorum monstra nondum prodiisse in lucem.

Eisdem fere rationibus haud sicutneis utitur *Henricus Ab. Allwærdenus*, (*) qui Præside venerab. Moshemio elegantem de Serveto emisit commmentationem. Hi præstantissimi Historiæ Servitanæ conditores, prout in re historica sunt acutissimi, ita hujus rei argumenta utraque expendunt lance, & sententiam suam huncce in modum pronuntiant: „*Ast nihil tamen minus, duabus ego rationibus, cur his non assentiar, impedior.* „*Namque I.) dogmata hæc, quæ in hoc Articulo regiuntur, cum Serveti scitis minime convenient.* „*Verbum enim esse vocale, & Spiritum Sanctum esse motum*

(*) Historia Michaëlis Serveti §. X. p. 27.

motum in rebus creatis, duo sunt dogmata, quo
 tamquam falsa damnantur, nihil vero horum Servo-
 tus umquam statuit. II. Dum hæc Anno MDXXX.
 conficeretur Confessio, placita Serveti nondum in
 Germania sparsa erant. Sed Anno insecuto MDXXXI.
 libri ejus VII. de Trinitatis erroribus conscripti at-
 que editi sunt, & post horum editionem, doctrinæ
 ejus latius passim diffusa est. Suspicor autem in hoc
 primo Aug. Conf. Articulo Joannem CAMPANUM
 condemnari, quippe qui MDXXX. & MDXXXI.
 venena sua Wittebergæ sparsit. Quocirca qui ex ve-
 teribus Servetum in Aug. Conf. damnatum esse sta-
 tuunt, illi ita capiendi sunt, ac si dicerent, Serve-
 tum jam antequam exoriretur, anticipando veluti in
 hac Confessione rejectum atque confixum esse. ,
 Rem satis bene dijudicasse hujus historiæ auctores
 is demum intelliget, qui male sanas Arianorum,
 Phothinianorum, Servetianorum, & Socinianorum
 doctrinas utroque adspexit oculo. Quamvis enim
 hi omnes hæresium antesignani Trinitatis Arcano
 cornua demonstrarint minacia; diversa tamen pro-
 posuerunt rei capita. Alii quippe existentiam ab
 æterno, ac Divinitatem Filii Dei, ac Spiritus San-
 cti prorsus negarunt, ac divinas has personas in-
 meras, imaginariasque Dei unius affectiones,
 virtutes ac effectus adeo mutarunt, ut una tan-
 tum divina persona diversis nominibus & actioni-
 bus conspicua inde emerget. Alii contra exi-
 stentiam harum personarum quidem concederunt,
 sed easdem ita extenuarunt, ut ipsis, praeter no-
 men, omnem denegarent divinitatem. Possem
 sine magno labore discrimen hoc inter Hæretico-
 rum errores explicare, si id instituti sineret ratio.
Neve falcam in alienam mittam messum, ma-

num retraho, quia nostra disputatio in primis circa *Hetzeri & Campani* historiam est occupata.

Ne tamen sine Symbola discedam, arridet quædam momenta circa *Ludov. Hetzeri* historiam proponere, eademque Tuo, Vir Præstantissime! exasciato ad uberiorem rei notitiam tradere judicio. Et *Hetzerum* quidem quod attinet, de ipsius Patria dubium mihi est enatum. Movit mihi hunc scrupulum dissensus *Cyprianum* (*) inter & *Jo. Fr. Buddeum* (**) exortus, quorum prior *Hetzerum* appellat *Helveticum*, posterior autem *Bavarum*. Quantum vero ex *Jo. Henr. Ottio* (***) & *Henr. Bullinger* (****) intelligo, hic homo capite census in *Helvetia* suos omnino habuit natales. Mea enim ex sententia *Bullingerus* & *Ottius* id negocii sibi datum esse crediderunt, ut in primis historiam Anabaptistarum in *Helvetia* olim degentium conscriberent, prout alii viri eruditi horum lurcum res in suis tractibus gestas delineandas suscepserunt. Quin & ex suo, quod cum Anabaptistis in *Helvetia*, & *Zwinglio* habuit commercio, mihi adparere videtur, illum patriam habuisse *Helvetiam*.

Consideraturus nunc hujus hominis, nec non impostoris animi indolem, & vitæ genus, historia ipsa edocet, illum fuisse pessimæ notæ, sive intellectum, sive voluntatem ipsius spectes, vi-

rum.

(*) *Laud. Histor. A. C. Cap. XVII. p. 295.*

(**) *Lexic. Univers. Tom. II. p. 870.*

(***) *Annal. Anabaptistici S. Hist. Anabaptist. ad An. MDXXIX. §. 4. p. 50.*

(****) *Histor. Helvetic. Tom. III. p. 68.*

rum. Falsa enim, quæ vel excoxit, vel aliunde imbabit falsæ doctrinæ capita, luculentiter testantur, ipsius intellectum pessima labore fuisse infectum. Nec voluntas ejusdem homuncionis maximis vacua fuit vitiis. Nec mens ipsi sana, nec cor vitæ integrum, scelerisque purum. Etenim teste Ottio (*) vagis, spurcisque amori- bus se adeo addixit, ut tredecim haberet uxores, ob quæ adulteria, & vitam plane Bœoticam, funestam, sed satis justam deinceps sensit pœnam. Quem feralem vitæ ipsius turpiter actæ finem quoque commemorat illustris *Vit. Lud. Seckendorfius* (**) his quidem verbis: *Ludovicus Hetzerus, vir doctus, sed pessimis opinionibus deditus, Constantiae excusus est.* Hoc solummodo in virtutibus Hetzeri ponendum est, illum teste laudato Ottio morti proximum, pejoris vitæ declarasse pœnitentiam. Bene egit, si ipsum suorum errorum ac scelerum pœnituerit, si ex animo cum Deo in gratiam redierit, si denique clausulam turpissimæ vitæ fecerit bonam. Eamdem de vita & scriptis Hetzeri commentationem prodit *Jo. Hornbeccius*. (***) Profecto hujus hominis vita tantis facinoribus fuit commaculata, ut laudis præcone post mortem facile supersedere potuerit; invenit tamen sui nominis buccinatorem *Christoph. Sandium*, (****) qui ipsi non ultimum inter Martyres illius ævi asfignat

(*) Histor. cit. p. 50.

(**) Historia Lutheranismi Tom. II. Lib. II. Sect. 19. S. L. p. 145.

{(***)} Summa Controvers. Lib. V. p. 341.

{****}) Bibliotheca Antitrinitar. p. 16.

nat locum, quod quoque relatum leges in Mars
tyrologio Harlemoni. (*)

Ex iis, quæ hic loci strictis calamis tradidi,
planum est, *Hetzerum* procul dubio intra Helve-
tiā substitisse, & venenum perniciōsæ suæ do-
ctrinæ ex ore . . . maledico didicisse, non au-
tem Saxoniam Superioris adiisse tractus. Qua in
opinione me non errare crediderim, quia hujus
hominis, in historia motuum ab Anabaptistis in
Saxonia Superiore excitatorum, nulla propemo-
dum fit mentio. Concertationes autem, quas
cum Zwinglio habuit, meo judicio, sunt testes,
illum in Helvetia potissimum infelix disseminasse
volū, & a partibus Anabaptistarum, veluti hy-
peraspisten, stetisse.

Nec præterire debo Scripta, quæ evulgavit
hic spurcus homo, quorum summa, quantum
ego novi, huc redit. Venit primo in censum ejus
præfamen in Baruchum emissum. Secundo ille liber
inficetus, & ad Caucasum rejiciendus, quo *Dei-
tatem Christi impugnavit*, quam infamam operam
teste Ottio (**) primus est aggressus. Hicce dete-
standus liber declarabit, utrum omni ex parte Ser-
veto adhæserit auctor, nec ne? Explicabit ulte-
rius, quam de Filio Dei & Spiritu Sancto soverit
sententiam? Tertio tandem ad An. MDXXIII.
emisit librum contra imagines. Illa ipsa scripta ad-
modum rara esse arbitror, in primis blasphemum,
quem

(*) P. 28.

(**) L. 6.

quem contra Deitatem Christi eructavit, libellum, dignum a Zwinglio æstimatum, qui atra prematur nocte. Laudis encomio macunda est ista Zwinglii vigilantia, qua hujus impostoris bipedum, quadrupedumque nequissimi familiaritatem evitavit, atque ejus libellos veneno infectos omni cura suppressit. Etenim æque Lutherus ac Zwinglius harum seditionum, nescio qua malesana persuasione, apud exterorū æstimabantur auctores, (*) cum tamen uterque his Furiis inferret signa. Libro nimirum Lutheri, de *Libertate Christiana* evulgato, hi lurcones, testibus Seckendorffio (**) ac Frid. Spanhemio (***) ad palliandos suos errores pessime sunt abusi. Non opus est, ut Luthero hanc labem denuo abstergam, quum ipsius vindiciae in suis ipsius libris prostent. Immo Jac. Benign. Bos-suetus (****) alias acutus & iniquus rerum Lutheranarum censor profitetur, Lutheranos Anabaptistarum tibias non inflasse, sed eosdem in Aug. Confessione sale perficuisse Attico ac Romano. Zwinglium autem ab hac macula liberavit Jo. Henr. Hottingerus. (*****)

Tom. VI.

G

Licet

(*) *Histoire des Anabaptistes.* p. 3. Paris. MDCXV.
conf. Godofr. Arnoldi *Histor. Eccl. & Hæret.* Part. II.
Lib. XVI. Cap. XXI. p. 263.

(**) *Historia Lutheranismi.* Tom. I. Lib. I. Sect.
XXVII. §. LXVIII. p. 99.

(***) *Opp. Tom. III. de Controvers. cum Enthusiast.
& Anabaptist.* p. 771.

(****) *Histoire des Variations des Eglises.* Tom. I.
Liv. III. §. XXXVII. p. 116.

(*****) *Histor. Ecclesiast. N. T.* Tom. VIII. Cap. V.
p. 315. seq.

Licet autem orbis litterarius infelicis hujus *Hezeli* memoria facile careat, non tamen in cassum laborares, Vir Amplissime! si ex Tuo copiosissimo rei litterariæ apparatu de hujus nefarii hominis patria, turbis, fatis, ac libris aliquid in lucem proferres. Oleum forte non perderes ac operam, si in primis librum contra Deitatem Christi tangeres, atque luculenter exponeres, utrum ille, quod serio optandum est, liber a Zwinglio penitus fuerit extinctus, & hominum oculis ereptus, an vero in antiquissima supellecstile libraria apud Turicenses adhuc sit superstes. Auget spem de libro illo adhuc superstite conceptam *Guilb. Burnetus* (*) qui commemorat apud Turicenses adhuc conservari Zwinglii Bibliothecam antiquissimis MSC. & Epistolis ad Historiam Sæculi XVI. pertinentibus refertam. Utilis itaque esset opera, si quædam de hoc argumento cum orbe litterario communicares. Certe si hic infaustus liber cura Zwinglii e medio est sublatus, de civitate Christiana bene meritus est hic Vir, qui inter viros sui ævi emicuit veluti luna inter minora sidera. Quam provinciam *Tibi*, a me humanissime traditam, Te recepturum esse pro Tuo in res litterarias amore ac studio tanto magis confido, quia in illustri Museo Helveticō multa deprehendi antiquitatis monumenta ab *Henr. Bullinger*, aliisque viris sui, quo vixerunt, seculi ornamenti, tineis atque teuebris erepta, ac publicæ exposita luci.

Cala-

(*) Itinerar. Part. I. p. 135

Calamus nunc ad Jo. CAMPANUM esset transferendus, cuius viri crebrior est in Lutheri & Melanchtonis libris mentio, quia seditiones a Georg. Vnicelio motas in primis juvit, & multum molestiae Theologis movit Wittenbergensibus, sed ne epistolæ limites transiliat meditatio, hoc argumentum procrastinandum esse censem. Facit autem hic Campanus in hac disputatione utramque paginam, adeoque dignus a conditoribus Historiæ Servetianæ æstimatus (*) cuius vitam aliquis diligentius consignaret. Satis est, me paucis declarasse mentem de his Samosatenis in saepe excitato Articulo Aug. Confessionis damnatis. Commoda, si Deo placuerit, occasione meam quoque de Jo. Campano, ejusque doctrina ac turbis in civitate Christiana excitatis explicabo sententiam. Vale, Vir Doctissime! Res Tuas age feliciter, & hunc libellum, si non magni ponderis, tamen jucundi ac utilis argumenti, æqui consule ac boni. Iterum vale! Dab. Lipsiæ die XXVII. Mart. MDCCL.

(*) Laud. Histor. Serveti §. X. nota C. p. 29.

F. V. Non est omittendum summe Vener. atque Ampliss. Virum a MOSHEIM in Commentario quem inscripsit: *Ältererweiteriger Versuch einer vollständigen und unpartheyischen Rezer-Geschichte*, Disquis. III. pag. 116. Quæstionem hanc de Neotericis Samosatenianis in I. Artic. A. C. damnatis ex professo retractasse, atque omnia multo diligentius sub examen revocasse, quam in priore illa Dissertatione factum est. De JO. CAMPANO autem consulendus omnino Vir Clariss. J. G. SCHELHORNIUS in Amœnit. Hist. Litter. Tom. XI. p. 1 - 32.